

Езичеството в отговорите на Папа Николай I

Светослав Диамандиев

Руският емблематичен писател Лев Николаевич Толстой е изрекъл на времето фразата „Език мой, враг мой”. Не е проблем това поучение да се разтълкува. На първо място, стои разбирането, че неправилното осмисляне на думите носи на ползващия ги проблеми. Пример за подобен случай представлява превода на Кую Куев на първите няколко изречения от Сказанието „За буквите” на Черноризец Храбър(6).

К. Куев превежда понятието от първото изречение на „За буквите” с фразата: „Прочие преди славяните нямаха книги, но бидейки езичници, четяха и гадаеха с черти и резки”. Не коментирам другите отклонения от правилния превод, но ще отбележа, че е преведено с езичници, а не с „неверници” или с „не християни”. Той е бил верен на славистиката, а не на точния смисъл на автора.

На второ място ще посоча, че грешки се допускат от съчинителите на текстове когато не спазват стриктно граматичните правила. За преводачите това важи когато не са прецизни в казания смисъл по отношение на езика от който превеждат. Като пример ще дам превода на същото първо изречение от Сказанието на Черноризец Храбър. Ще го повтора: „Прочие преди славяните нямаха книги, но бидейки езичници, четяха и гадаеха с черти и резки”. Преводачът Куев създава проблем като не се съобразява с падежните правила на Кирило-Методиевия литературен език (КМле): „Прежде оубо словѣнѣ не имѣхъ книгъ, нѣ чрѣтамн н резамн чѣтѣхъ н гатаахъ поганн сѣце”. Имам предвид, че с черти и с резки не се чете, тъй като глагола чета управлява винителен падеж, а в кирилическия текст те са в творителен падеж. Но това, види се, не е било забелязано от българските филолози.

Дадените от мен примери показват, че когато ползваме думи, които нямат утвърдена в общественото съзнание семантика трябва да сме особено внимателни при ползването им. Същото се отнася и за верния превод на чуждите текстове и най-вече при вярното отразяване на граматичните форми и идиомите на езика.

В отговорите на папа Николай I на въпросите на българския владетел От Бога цесаря Борис I се срещат редица специфични слова, които се намират често в религиозните текстове. Ще представя значенията на по-известните от тях в ползваните от мен речници:

Paganus – (лат.) не християнин, неверник. Латино-български речник

Поганец, поганек– човек, който има друга, не християнска вяра; езичник; мръсен, отвратителен човек. Български етимологичен речник т. 5

Поганикъ и поганинь, с.м. **Поганец**: 1) Коѣто има друѣга вѣрѣ, нехристнннннѣ; поганецѣ, поганннѣ, язѣчнннѣ, ндопоклоннннѣ. 2) Нечистѣ, мръсенѣ чловѣкѣ. Речник на българския език от Найден Геров.

Езичество (Paganism, Язычество) - обобщено понятие, което изразява идеята за многобожие, т.е. за съществуването на много богове. Различните религиозни вярвания до появата на монотеизма са свързани в различна степен и по различен начин с магията, анимизма, шаманизма, аниматизма, фетишизма, тотемизма и култа към предците. Православен речник

Езичество – ср. религия, вяра в много богове, обикн. с отдаване почит на идоли; многобожие, идолопоклонство, политеизъм. Български тълковен речник.

Езичник - който изповядва езическа (не монотеистическа, а политеистическа) религия. Православен речник

Езичник – м. човек, който вярва в много богове, който изповядва езичество. Български тълковен речник.

Ерес ж. Несъобразяване с догмите, проповядвани от официалната църква. Речник на чуждите думи в български.

Еретик (от гр. - последовател, привърженик на ерес) - изхождайки от етимологията на думата ерес, за еретици трябва да бъдат считани всички инославни християни - като хора, отстъпили от пълнотата на вселенското учение, избрали и предпочитали своите погрешни мнения и предания пред неизменното и всеобщо предание на Църквата. - Православен речник

Кумир или идол, според обяснението на втората Божия заповед се нарича изображението на някоя твар, която е на небето (небесните светила) или на земята (различни одушевени и неодушевени предмети), или във водата (различни водни животни), твар, на която хората се покланят и ѝ служат вместо на Бога. Втората Божия заповед забранява да се покланяме на идолите, които са въображаеми божества или изображения на лъжовни богове. Православен речник

Секта - общество, което под чуждо влияние се е отделило от Църквата и е изградило свой идеал за святост и спасение. Т.е. организация или група хора, обединени около религиозно учение, което се отклонява от преданието на историческата Църква, откровена от Исус Христос, основана от апостолите и защитена от седемте Вселенски събора. Сектите възникват обикновено около конкретна личност, която обявява някоя ерес за истина. - Православен речник.

Предстои да разгледам онези от отговорите на папа Николай, които осветяват смисъла на думата *paganus*, както и имат отношение към вероизповеданието на българския народ:

Особен интерес представлява отг. 91. В превода му на български се срещат на две места в пряка връзка думите „християнин” и „езичник”(втората в превод на *paganus* и *paganus*) и двукратно комбинацията „вярващ и невярващ” като превод на *fideli* (*fidelis*) и *infideli* (*infidelis*). При един внимателен анализ на съдържанието на този отговор се разбира, че той е посветен на отношенията между „християнин” и един друг, който е наречен в началото от преводача „езичник”, а след това именно същите двама са назовавани два пъти „верующ” и „неверующ”.

Изводът е елементарен – в началото *Christianus* и *paganus* са преведени като християнин и езичник, а по-сетне техните наименования са заменени с *fidelis* и *infidelis*. Т.е., както е несъмнена синонимната връзка между християнин и верующ, така се покриват и значенията на *paganus* и *infidelis*. Това ще рече, че папата е влагал в думата *paganus* значението „неверник” на християнската догма и нищо друго.

В отговор 104 папата коментира въпроса на българския владетел как да се отнесе към един евреин, неизвестно дали е „християнин или езичник”, който кръщавал българи. Тук обсъжданата по-горе фигура „християнин или езичник” е представена в латинския текст с „*Christiano ad pagano*” и „*Christianus ad paganus*”. Пренебрегвам религиозното съдържание на папските поучения и съсредоточавам вниманието си върху превода на „*paganus*” с езичник, което в коментара на отговор 91 доказва, че е неправилно и променя смисъла на оригиналния текст.

Няма съмнение, че верният смисъл на „paganus” е „неверник на христовата вяра” и нищо друго.

В продължение на направеното вече откритие намирам в отговор 18 латинизираната гръцка заемка “ethnicus”, която има в латинско-българския речник прякото значение „езичник”(2). Папата поучава българския владетел как да се отнася към онези, които искат да се отвърнат от православната църква. Папата пише: „...ако (отхвърлящият християнската църква – доб. моя) не послуша църквата нека бъде наистина за всички един вид еретик, т.е. езичник, и за това нека вече заслужено се подложи на притеснение от светските власти като чужденец”. За латинската дума означаваща езичник вече говорихме. Тук проблемът е в използваната “gentiles”, която в споменатия речник беше намерена като gentibus, а в латинския текст на отговора – ex gentibus със значението: „от потомците”, „от варварите”, „от чужденците”. Наистина отказалият се от християнската църква можем да третираме като еретик (виж определението на еретик в православния речник горе), но не и като езичник, както го е определил в отговора си с “ethnicus” папата, защото ренегатът не става автоматично езичник, след като е могъл да смени монотеистичната си вяра, запазвайки модерното си вероизповедание.

Обсъжданият проблем има продължение в отговор 41. Тук в преводите намирам още по-големи отклонения от вярното съдържание на отговора. „Езичниците” е употребено в превода два пъти. В съответните изречения на латински от ЛИБИ е записано веднъж “gentes” и веднъж “ex gentibus”, които се превеждат с „нации, народи”. Следователно преводачите са подменили жертвите на народите с жертвите на езичниците, представяйки си, може би, че тези народи са така верски изостанали, щото да се жертват на бесове и идоли. Така или иначе, преводачите са идентифицирали народите като езически и са го записали в отговора.

В отговор 104 папата коментира въпроса на българския владетел как да се отнесе към един еврейин, неизвестно дали „християнин или езичник”, който кръщавал българи. Тук фигурата „християнин или езичник” е представена в латинския текст с „Christiano ad pagano” и „Christianus ad paganus”. Пренебрегвам религиозното съдържание на папските поучения и ще напомня установеното по-горе, че логически правилно би било да свържем „християнина с невярващия в Христа”, вместо с езичника, защото противопоставянето на първия би могло да се направи не по-малко успешно с мохамеданина, с будиста, със зороастриец, с митраиста, с авестиеца, с последователя на Конфуций и т.н.

Няма съмнение, преводът на отговорите на папа Николай на въпросите на българския император Борис е направен по начин да внуши на съвременния читател езичеството на българите преди покръстването им.

В отговор 16 папата ползва една формула, с която представя православието. Той оценява християнската вяра като „права вяра и истинска религия” и разказва за тежкото наказание, на което българският император подложил един фалшив презвитер, който си позволил да покръства българи. Папата изказва съображение, с което оневинява фалшивия свещеник като подчертава, че той е помогнал на българите да се доближат до Христа, защото по това време те са били така далече от християнството, че сред тях „не е била тачена никаква права вяра и никаква истинска религия”. Според бележка 62 на преводача „ставало дума за българското племе”, което не е тачело по достойнство Христовата вяра. С този текст папата оценява вероизповеданието на българите като далече от „истинската религия”, но не и присъщо на езичеството.

Накрая ще поразсъждавам върху отговор 35. Папата напомня споделеното от От Бога цесаря Борис за традиционните за неговото племе заклинания, игри, пеения и гадания преди предприемането на важни инициативи. Светият отец ги квалифицира като „шествия и дела дяволски, от които благодарение на Бога вече при кръщаването сте се отрекли, и напълно сте ги отхвърлили заедно със стария човек и неговите дела, когато сте се облекли в новия”. Намирам цитираната метафора като напълно убедителна във внушението, че „старият човек” е образ на дохристиянската вяра на българите, която е била религиозния носител на езическите дяволски шествия и дела. Папата е знаел добре колко устойчиви са древните привички и традиции в живота на хората и как те успешно си съжителстват с модерни вероизповедания, и в т.ч. с православието. Когато споменава за отхвърлянето на изконните традиции и практики от древността „заедно със стария човек”, това значи, че Борис е отхвърлил езическите си дяволски шествия и дела заедно със старата си монотеистична вяра.

Някой би казал, че сведенията за заклинания, игри, пеения и гадания преди предприемането на важни инициативи дават основание да се мисли за българите като за езичници. Това е абсолютно неоснователно. Запазването на някои древни вярвания и практики от народите, когато са имали вече стройни монотеистични вероизповедания не може да бъде основание за подобна квалификация. Та нали в християнската религия са запазени толкова много езически празници и битови традиции и това не е направило християните по-малко християни! Ще напомня на българите част от многобройните народни празници и ритуали, свързани предимно със земеделието и по-малко с войната и суеверията, които са оцветявали, а разкрасяват и днес ежедневието ни като кушията на Тударица, разнообразните прояви на празника Трифон Зарезан, сватбите и сватбените празници, тържествените ритуали за раждането и рождените дни, бабин ден, честването на именните дни, многобройните местни празненства с шествия на кукери, нестинарството, обиколката на коледарите по домовете на селяните и пожеланията им за здраве и берекет, размяната на мартеници и топли чувства в началото на март, огромното разнообразие от шевици и фигури на българските художествени тъкани, представящи народната естетика като символ на живота в хармония и материално задоволяване, както и обредни хлябове с разнообразни мотиви и символика и още много, много други. И всички те са придобивки от борбата на хората за живот в годините, когато тази борба е била трудна и положителният ѝ изход несигурен.

Мога да кажа, че становището на папата по повод искането на Борис за съвет какво трябва да се прави, когато се изоставят старите „шествия и дела дяволски”, изразено с: „ние по необходимост бихме ви поучили, ако не бяхме прозрели, че затова сте поучени свише;” той показва, че за него българите са възприели тези практики, поучени от Бога на българите. Не е реалистично предположението, че папата, който е гледал с абсолютно пренебрежение на езическите идоли, е могъл да ги оцени, като изградили „божествена основа”, която да поучава езичниците „свише”. Нещо повече – не изглежда правдоподобно да е могъл папата да определи езичеството като „вяра” или „религия”.

В заключение на анализа на цитираните текстове мога да кажа, че за папа Николай I латинската дума *paganus* е значила единствено „невярващ в Христа” или „неверник”, вместо която е използвал и *infidelis* в смисъл „невярващ”; за понятието езичник си е служил с латинизираната гръцка заемка *ethnicus*. В същите отговори не е дадено основание да се мисли за изказано от папата мнение, че българите по негово време са езичници. Както съм показал в моите коментари

папа Николай не е допуснал, според традицията на времето, да обяви религията на българите, което значи, че тя е била не по-малко авторитетна от Християнската.

Установени бяха редица отклонения от прецизната употреба на няколко значими за съдържанието на изследването думи, което е имало за цел да създаде впечатление за мнение на папа Николай, че българите преди 866 г. са били езичници. Същите усилия полага и К. Куев в превода си от езика на Кирил и Методий на съвременен български на сказанието „За буквите” от величавия Черноризец Храбър.

Ползвана литература:

1. Отговори на папа Николай I по допитванията на българите. 13 ноември 866 г. ЛИБИ 2, С.,1960.
2. Латинско-български речник. М.Войнов и Ал.Милев.С.,1980.
3. Български етимологичен речник Т.5. В.Анастасов и колектив.С.,1999.
4. Речник на българския език. Н.Геров,1977.
5. Речник на чуждите думи в български. Ив.Габеров. Враца,без година.
6. О писменехъ Черноризца Храбра. –В: Христоматия по старобългарска литература.С.,1978.
7. Български тълковен речник. Л.Андрейчин и колектив. С.,2005.
8. Православен речник. Интернет
<http://www.pravoslavieto.com/rechnik/index.htm>
9. Сайта на Светослав Диамандиев - diamandievsv.com.

Ключови думи: езичник, *roganus*, *infidelis*, *ethnicus*, идол, еретик.